

ובשו"ת אגרות משה (או"ח ח"א קעו) נראה שנוקט לעיקר כפסק הרמב"ם ששיעור משך השתיה היא כדי שתיית רביעית. ועכ"פ יש לצרף זאת לספק לענין שתיה ביוהכ"פ [והורה שם להקל לילדה שלא שלא ברור אם היא בת י"ב והביאה סימנים, לשנות בהפסק שתיית רביעית, משום 'ספק ספקא'].

דף יג

'אם יש מתחלת אכילה ראשונה ועד סוף אכילה אחרונה כדי אכילת פרס...'. הלשון מורה ששיעור 'כדי אכילת פרס' משערים מתחילת האכילה ועד סופה, ואינו שיעור לשהייה שבינתים. וכן מפורש בתוספתא (יומא ד,ד), וכן כתב רש"י בכמה מקומות, וכן העיקר להלכה, וכדברי המגן-אברהם (תעה סקט"ו), וכפי שכתב החזון-איש (או"ח לט, יח. וע' גם בבאור הלכה תריב, י בשם המאמר-מרדכי, ובחק יעקב תעה שם). וכבר העירו מלשונות כמה מן המפרשים והפוסקים שמשמען שהוא שיעור במשך ההפסקה שבין האכילות (ע' בחזון"א שם. וע"ע באר אברהם שבת עא שיצא לחלק בין אכילת איסור לאכילת מצוה. ע"ע יד כהן כהן ובח"ב סי' יד).

ה'פרס' הוא חצי ככר. ונחלקו התנאים (בעירובין פב:) במידתו הפרס, האם הוא ארבע ביצים או שלש. רש"י (כאן ובעוד מקומות, וכן פסק הטור) פסק ששיעורו ארבע ביצים. ואילו הרמב"ם בכמה מקומות פסק שהפרס הוא שלש ביצים. בשלחן-ערוך (תריב, ד. וע"ש תריה, ח) הובאו שתי השיטות (ובכף-החיים (או"ח רה, נג) הביא שלדינא דעת השו"ע הפרס הוא שלש ביצים). המשנה-ברורה (תריב, ח) נקט למעשה שהדבר נידון כספק לדינא, הלכך בשל תורה הלך אחר המחמיר ובדרבנן – להקל (וכ"כ בערוך השלחן שם ד. ובשו"ת שבט הלוי (ה"ו ס, ב) כתב שלכתחילה ודאי יש לחוש כפי השיטה המחמירה, אף בדרבנן). וכן לענין ברכה – אין לברך ברכה אחרונה אלא כשאכל כזית במשך זמן אכילת שלש ביצים, שספק ברכות להקל (משנ"ב רי, א).

שיעור אכילת פרס אינו משתנה אצל כל אדם כפי קצב אכילתו, אלא לפי אדם בינוני [שכל שלא נשנה במשנת כלים (יז) לשער בעצמו – שיעורו בינוני, כפי שאמרו בעירובין מה.]. וכמו שאמרו בסוגיא לענין תינוק היונק שמשערים בו בכדי אכילת פרס, אף על פי שאינו יכול לאכול פרס פת חטים. והשיעור הוא כפי התנאים שנאמרו בבית המנוגע, דהיינו מיסב ואוכל פת חטים בלפתן (חזון איש או"ח לט, יח).

החתם-סופר (ח"ו טז) עמד לקבוע משך אכילת פרס, והעלה (עפ"י דברי רש"י בשבת לה.) שאינו פחות מתשע דקות. והחזון-איש (או"ח שם) תמה על ראייתו והסיק: 'והלכך אין לנו שום רמז לשיעור אכילת פרס, אבל נראה דט' מינוט ודאי סגי הואיל ונפיק מפומיה דגאון ז"ל, אמנם לענין כזית מצה ומרור אין לשהות ט' מינוט, וצריך נסיון של אדם בינוני כשאוכל פת חטים, מיסב ואוכל בלפתן, ואכילת הכזית הוא בכלל שיעור אכילת פרס, כנ"ל.

ויש פוסקים שלכתחילה יש להחמיר (באכילות מצוה וכדו') ולשער כדי אכילת פרס בשתי דקות (ע' שמירת שבת כהלכתה מה, י). ויש אומרים שהוא נמשך לא פחות משלש ארבע דקות. (ע' ערוך השלחן או"ח רב, ח). וכן נאמרו בדבר שיעורים שונים, עד 15 דקות. (ע' שדי חמד אסיפת דינים 'אכילה' ג; ויגד משה כד, לד; יחזה דעת ח"א יז). ועכ"פ לענין ילד קטן, יש להקל ולשער תשע דקות, גם לענין מצה בליל פסח (שש"כ

פרק נד הערה קל, בשם הגרשו"א). ובשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ד מא) נקט לעיקר כדברי המרחשת (יד) שהוא פחות משלש דקות. ואם כי לכתחילה מחמירים ביוהכ"פ לחולה הצריך לאכול שישה תשע דקות, אך אם מצטער להמתין כל כך יש להקל לשהות ארבע דקות וחצי.

א. מבואר בדברי החזו"א שלעולם משערים לפי פת חטים, ולא כפי מין המאכל שהוא אוכל. וכן הוכיח הגרז"ר בענגיס (ח"ב ו), וכן כתב בספר דברי דוד (לר"ד קראנגלאס. סא,א) שמוכה הדבר מן הגמרא והראשונים, ודלא כהמנחת-חינוך והתורת-חסד.

ויש להעיר מדברי הרמב"ם (מאכלות אסורות יד, ט) שכתב שהממחה את החמץ וכדו', שיעורו בכזית ובכדי שתית רביעית – הרי לפנינו שגם דבר שדינו כאכל שהרי שיעור חיובו בכזית, משתער בכדי שתית רביעית ולא בכדי אכילת פרס כדין אכלים, כיון שמשתער כפי דרך אכילתו בפועל, בדרך שתיה [ואין שייך לקבוע כדי אכילת פרס בדרך שתיה, כי לא קיים שיעור של 'שתיית פרס', הלכך נקבע הדבר כפי משך זמן אכילת הכמות שאוכל]. ואם כן יש לומר שהוא הדין במיני מאכלים שדרכם להאכל ביתר מהירות, או באטיות, משתערים כפי דרכם.

וממה שאמרו בסוגיתנו לענין יונק חלב, ששיעורו בכדי אכילת פרס – אין קושיא, שהרי הרמב"ם לטעמו שהמשקים משתערים בכדי שתיית רביעית, הרי לדעתו כל דבר משתער כפי צורת אכילתו [ואינו שיעור מיוחד ל'משקה', שהרי גם ב'אכלים' שצורת אכילתם כשתיה, שיעורו ברביעית כאמור]. ולענין פסול גויה בלבד שיעורו בכדי אכילת פרס אף למשקין (כמבואר ברמב"ם בהל' טומאת אוכלין ושא"ט), אם משום שעשו חממים חיווך לדבריהם כמוש"כ המגיד-משנה, אם מטעם אחר (ע' לעיל). ובוהו קבעו לשער לפי פת חטים, ולא כפי כל מאכל ומאכל, שהרי אין טעם לשער כפי 'פרס' של משקה, כי לעולם אין דרך רביעית להישותת במשך אכילת פרס. אבל בשאר הלכות, נקבע הדבר כפי אותו מאכל שהוא אוכל.

ולפי סברה זו נדחתה ראיית המשנה-למלך (ברכות ג, יב) מסוגיתנו שמשקים חמים שדרך שתייתם לאט אין מברכים אחריהם ברכה אחרונה אלא בכדי שתית רביעית או בכדי אכילת פרס ואין מתחשבים במה שהם, שהרי גם בסוגיתנו שיערו ביונק חלב בכדי אכילת פרס, ולא כפי דרך היונק לינוק – אך לפי הסברה האמורה אין מכאן ראיה, כי י"ל שרק לענין פסול הגויה נקבע שיעור אחיד כאמור, אבל בשאר משקים אפשר שיש לשער כפי דרך שתיית כל משקה.

והמשנה-ברורה (רי,א) כתב שכיון שהדבר בספק, אין לברך אחר שתיית משקה חם ברכה אחרונה, לפי ששותהו ביותר מ'כדי שתיית רביעית', וכתב שכן מנהג העולם.

אכן מובא שכמה גדולים נהגו לברך ברכה אחרונה אחר שתיית תה חם וכדומה [על כל פנים כשותהו בכדי אכילת פרס] – כן מובא בשו"ת פנים מאירות בשם הגר"ש נתנון בעל שו"ת שואל ומשיב, והגאון בעל מנחת חינוך. וכן נהג החתם סופר (כעדות תלמידו מהר"ם שיק או"ח פה). וכן בדורנו אנו, נהג כן למעשה הגרש"ז אייערבך זצ"ל, שכן ראה אצל רבותיו (מובא בשמירת שבת כהלכתה פרק נד הערה צו).

ב. עוד על ראיית החת"ס אודות שיעור אכילת פרס – ע' בשו"ת תורת חסד או"ח לב; מרחשת ח"א יד,ו.

יש להעיר שבספר שמירת שבת כהלכתה (ס,לו) ובעוד מקומות) נקט לעיקר ששיעור אכילת פרס הוא עד ארבע דקות (ולכתחילה שתי דקות). וציין לדברי הערוה"ש הנ"ל. ואולם הערוה"ש לא כתב אלא זמן מנימ"ל, שאינו פחות משלש-ארבע דקות, כמבואר למעין בדבריו, אך לא נחת לקבוע שיעורו, ומאידך החזו"א נקט לעיקר ההלכה כהחת"ס שהוא תשע דקות, הגם שדחה את ראייתו, וכן"ל).

'אמר רב פפא: הכי קתני, התירו לה לעוברת פחות מכשיעור אפילו טובא מפני הסכנה'. פרשו הראשונים (ע' רבנו גרשום יד: רמב"ן בתורת האדם. וכ"ה בשו"ת הרשב"ש ז): תאכל פחות פחות מכשיעור בכל פעם, ואפילו הרבה – שמצוה לשנות, שלא תאכל שיעור שלם ביחד.

לכאורה נראה מדבריהם שמאכילים אותה בהפסקות, באופן שאין שם אכילת כזית בכדי אכילת פרס, שאל"כ אין הבדל אם אוכלת ברציפות או בהפסקות מועטות, שהרי תוך כדי אכילת פרס נחשבת אכילה אחת. ואולם בתוס' וברמב"ם משמע שהיא

אוכלת בתוך כדי אכילת פרס. ולדבריהם לכאורה אין מקור מסוגיתנו לדין האכלה לחולה פחות פחות מכשיעור – כאשר העיר באבי עזרי (הל' שבת (חמישאה) ב,ב).

ואולם הרמב"ן (ב'תורת האדם') והרא"ש (יומא פ"ח יג) ועוד פוסקים כתבו שמכאן המקור לחולה שמאכילים אותו ביום הכיפורים פחות פחות מכשיעור. וכן פסק השלחן-ערוך (או"ח תריח).

והגר"ז סולוביצ'יק כתב (בספרו על הרמב"ם) בשם אביו הגר"ח, שהאכלה פחות מכשיעור לא נאמרה אלא בחולה שאין בו סכנה, כדי שלא יגיע לידי סכנה, אבל חולה שכבר יש בו סכנה, נדחה האיסור לגביו לגמרי ומאכילים אותו שיעור שלם אף לכתחילה. (וכ"כ כמה אחרונים בדעת הרי"ף והרמב"ם, בהסברים שונים – ע' אור שמח הל' שביתת עשור ב ומאכלות אסורות יד; ערוך השלחן או"ח תריח, ז; העמק שאלה קסו, יז. וע"ע בענין זה: אבי עזרי שבת ב,ב; שו"ת שבט הלוי ח"ח קלו).

'נתכשר בטיפה מלוכלכת על פי הדד'. אפשר לפרש 'מלוכלכת' במשמעות 'מלוכלחת', כלומר טיפה לחה שנחשבת 'משקה' להכשיר.

[נראה שהשימוש במובן זה קיים בלשון תלמוד ירושלמי – ע' שם בשבת דף פג. ובהגיגה טו:].

'אמר רבא: שתי תשובות בדבר...' ביטוי זה, 'שתי תשובות בדבר', נמצא לרוב בדברי רבא (מלבד במקומות ספורים ביותר שנשתמשו בו חכמים אחרים) – בשבת מו שם קכב: שם קנג: פסחים עא. כתובות פו: צה. קי. גטין מג. קדושין ה: תמורה כ: כב. וכאן. וע"ע במצוין בתמורה כ:

'היינו טעמא דבנה טהור, דספק ינק כשיעור וספק לא ינק, ואם תמצא לומר ינק, ספק ינק באכילת פרס ספק ינקו ביותר מכדי אכילת פרס'. המפרשים נשאו ונתנו מכאן אודות כמה כללים שנאמרו בדין 'ספק ספקא', כגון שצריך שיהא ספק-ספקא המתהפך; ספק-ספקא משני שמות, ועוד – ע"ע בהגהות הרד"ל כאן; ובמובא בשו"ת אחיעזר ח"א לד, ד וביד-כהן כאן.

[הערת הרי"ד וזיר שליט"א: לכאורה לא הוי מטעם ס"ס אלא משום ספיקא לא גזרו רבנן. וכן מבואר מלשון הרמב"ם פ"ח מהל' שאה"ט. אמנם בפירושו ר"ג מבואר דהוי ס"ס, וצ"ב מדוע הוצרך לזה].

'... והתנן האשה שנטף חלף מדדיה ונפל לאויר תנור – תנור טמא. וקשיא לן, במאי איתכשר? ואמר רבי יוחנן: בטיפה המלוכלכת על פי הדד...' לדעת רבי יוחנן, סתם חלב אשה – אכל הוא, לפי שמיוחד לתינוק והוא כל מאכלו, ולפיכך צריך הכשר, והחלב שנטף לתנור הוכשר בטיפה המלוכלכת על פני הדד.

ויש לעיין, כשם שאותה טיפה שעל הדד נחשבת משקה משום שאינה עומדת לתינוק, כמו כן החלב שנטף לתנור הלא שוב אינו עומד למאכל התינוק, ומדוע נדחק ר' יוחנן לומר שהוכשר בטיפה המלוכלכת ע"פ הדד?

ואפשר שכל חלב האשה נחשב כתערובת אכל ומשקה, שהרי תמיד יש טיפה המלוכלכת ע"פ הדד, וזהו שאמר ר' יוחנן שכל החלב מוכשר ומתטמא על ידי תערובת טיפת המשקה, ואין כאן העמדה באוקימתא. וכשהתינוק יונק מתברר שמה שאוכל הוא 'אכל' והטיפה הנשארת היא 'משקה', וכשינק בתקיפה אחת הוברר הדבר שאין כאן טיפת משקה, אבל כשנטף לתנור יש כאן תערובות. וכן דברי המשנה, שחלב אשה מטמא לרצון ושלא לרצון – משום תערובת הטיפה שהיא 'משקה' (עפ"י חזון איש מכשירין ו,א). ברמב"ם (שאר אבות הטומאות ח,יב) מבואר שחלב האם הוא משקה ולא אכל, שנקט שיעור רביעית לחלב שהתינוק ינק, כדין משקין ולא חצי פרס כאכלין. ופסק כרבא ולא כר' יוחנן.

ולא הבנתי כיצד יפרש ר' יוחנן מה ששנינו בברייתא שחלב האשה מטמא טומאת משקין ברביעית. וצריך להעמיד בחלב שמראש אינו מיועד לתינוק. ולפי"ז אפשר היה להעמיד באופן זה גם את משנת נטף מדדיה לתנור, אלא שר' יוחנן מתרץ אליבא דאמת שמדובר גם בחלב רגיל, לפי שהוכשר בטיפה שעל הוד.

(ע"ב) ר' אליעזר אומר: יין אל תשת ושכר אל תשתהו כדרך שכרותו, הא אם הפסיק בו או נתן לתוכו מים כל שהוא – פטור... הלכה כרבי אליעזר. התוס' נקטו שר' אלעזר, כיון שדורש משכר ללמוד דרך שכרות, אין לו ריבוי לשאר משקים משכרים לאזהרה. ומכל מקום אסור מדרבנן כשהוא שיכור משאר משקים (כן הסבירו דברי רב בכתובות 'אכל תמרים אל יורה'. וכן דעת הרא"ש בשטמ"ק והרמב"ן בפירוש התורה ובספר המצוות ל"ת עג).

ואילו הרמב"ם, הגם שפסק כר' אלעזר, פסק כר' יהודה, שאר משקים באזהרה (בי"מ א, ב ובספר המצוות. וכן נקטו להלכה הסמ"ג והחינוך. מובא בליקוטי הלכות. וע"ע יד כהן).
וראה באריכות באור הסוגיא לדעת הרמב"ם, בשו"ת הרשב"א ח"א שסג.

*

ישכר – אל תשתהו כדרך שכרותו' –

כי ענין שיכור הוא שנדמה לו שאינו צריך להשי"ת, כי נטרד דעתו ואין לו בינה, ולכן הכהן אסור לשתות דרך שכרותו, כי הכהן צריך להיות תמיד ביראה ובדעת, כדכתיב (מלאכי ב,ה) **ואתנם לו מורא ויראני... כי שפתי כהן ישמרו דעת וגו'.** אבל בשבט יהודה נאמרו כל ברכות ביין (בראשית מט,יא) **אסרי לגפן עירה ולשרקה בני אתנו, כבס ביין לבשו ובדם ענבים סותה, חכלילי עינים מיין –** כי שבט יהודה נמשל לירח דלית ליה מגרמיה כלום, כדאיתא בזוהר הקדוש (ויחי רלז–רלח. וע' ר"ה כה.). ששבט יהודה מכיר תמיד הכרה מפורשת שהכל מה' לכן נאמרו אצלו ברכות ביין, כי במלך איתא בגמרא (ברכות לד:) כיון שכרע שוב אינו זוקף, שכל הכורע זוקף בשם אבל המלך אינו יכול לזקוף בעצמו עד שיזקפהו השי"ת, שעומד בהתבטלות עצום נגד השי"ת ולכן אינו נקרא אצלו 'דרך שכרותו' (מי השילוח ח"ב שמיני).

דף יד

'מיגו דאיתוסף ביה איסור לגבי חולין איתוסף ביה לגבי גבוה'. 'נדצ"ל קדשים' (מהגר"א נבנצל שליט"א)

'קומץ פיגול שהעלה לגבי מזבח פקע פיגולו ממנו'. נתבאר בזבחים מג.

'זכותבת אית ביה שני זיתים... דאין בית הבליעה מחזיק יותר משני זיתים'. אודות שיעור כותבת, שיש אומרים שהוא כביצה ויש אומרים פחות מכביצה (או כביצה בלא קליפתה) – ע' בתוס' עירובין פ: ד"ה אגב; יומא פ. ד"ה ושיעורו; רמב"ם שביבת עשור ב, א ובהגהות מיימוניות; תרומת הדשן כו; מגן אברהם תפו, א וחק יעקב שם; גודע ביהודה קמא, או"ח לא; לח ד"ה והנה; חזון איש או"ח ק,ה.